

Gemeenschappelijke waarden van Europa: is er leven na het Nee?

Anna van Bodegraven, Peter van Deutekom,
Hans Groen en Ernst John Kaars Sijpesteijn
(red.):

De waarde van Europa. 25 meningen over de EU.

Wormer: Immerc BV i.s.m. de Vereniging
Democratisch Europa, 2005; 128 blz.;
9,95 euro; ISBN: 90-6611-460-6

Het massale 'Nee' op 1 juni jl. van het Nederlandse electoraat kort na het Franse 'Non' betekende het einde van de Grondwet. Desalniettemin reppen de initiatiefnemers van het raadplegend referendum van een succes.¹ Dit lijkt nogal naïef, als succes wordt gedefinieerd als een hoog opkomstcijfer van in het bijzonder tegenstemmers, aangezien de auteurs eerdere kritiek beamen dat het budget té gering was en de voorbereidingstijd té kort,² waardoor er weinig kennis van zaken was bij de kiezers. De stelling van de Tweede-Kamerleden die het initiatief hadden genomen voor het raadplegend referendum dat 'heel Nederland debatteerde over een wezenlijk onderwerp', lijkt overdreven, maar toegegeven dient te worden dat er zich na 50 jaar stilte een pril Europa-debat in Nederland aftekende. Dit debat werd gevoerd door een veelvoud aan bijeenkomsten en publikaties.

De waarde van Europa, een boek van 128 pagina's waarin 25 bekende Vlamingen en Nederlanders hun visie geven op de waarden waarop de Unie berust, is één van die publikaties die kort vóór het referendum verschenen. In dit boek, een initiatief van de Vereniging Democratisch Europa in samenwerking met de stichting Codename Future, ligt het blikveld geheel op artikel 1-2 van de Grondwet, waarin de waarden van Europa zijn opgenomen, zoals

eerbied voor de menselijke waardigheid, vrijheid, democratie, gelijkheid, de rechtsstaat en eerbiediging van de mensenrechten. Zoals ook in de column van deze aflevering van de *Internationale Spectator* wordt opgemerkt, is bij dergelijke thematiek een inleiding van Jan Peter Balkenende onontbeerlijk. Kritiekpunt zou kunnen zijn dat een boek dat slechts één artikel uit de (omvangrijke) Grondwet benadrukt, geen wezenlijke *input* kan leveren voor een grondwettelijk debat.

Juist de focus op dit ene artikel maakt dit boek, ook na het referendum, echter nog steeds actueel. De waarden uit artikel 1-2 zijn immers niet universeel Europees, zoals ook de samenstellers in hun inleiding beamen. Hiermee raakt het boek aan de actuele vraag over de 'Grenzen van Europa', met direct hieraan gekoppeld de diepe (politieke) verdeeldheid in de huidige Unie inzake het dossier-Turkije, alsmede aan de vraag waar Europa voor staat. Een vraag die ook in Nederland leeft, aangezien de SP één dag na het referendum het initiatief nam voor een Brede Maatschappelijke Discussie dit najaar, 'ten einde antwoorden te vinden op de vraag waar we met de Europese samenwerking naar toe willen'.

Als we afgaan op de meningen van de 25 geïnterviewden, afkomstig uit politiek, wetenschap, muziek, media, vakbeweging enz., die ieder hun drie belangrijkste (Europese) waarden vermelden, kan deze vraag niet onduidelijk worden beantwoord. Een kleine bloemlezing van de koppen waarmee de diverse bijdragen aanvangen, illustreert dit: 'Dit stelsel van waarden zou maatgevend moeten zijn'; 'De Europese Unie zou zich primair moeten inzetten voor demo-

cratie wereldwijd'; 'De eerbied voor de menselijke waardigheid ontplooit zich in een democratisch bestel'; 'Het nationalisme moet worden uitgeschakeld'; 'De beste garantie voor de menselijke waardigheid is actief burgerschap'; en 'Als je geen gedeelde waarden en normen hebt, krijg je een hele akelige samenleving.' Een pluriforme interpretatie dus van het waardenprincipe, zoals verwoord in artikel 1-2. Wanneer 25 burgers uit één homogene taalgemeenschap het al niet eens worden over de interpretatie van dit ene, specifieke artikel, zal dit in een Unie van meer dan 450 miljoen burgers even zoveel interpretaties opleveren van de Waarde(n) waar Europa voor staat.

De ervaring met het raadgevend referendum heeft geleerd dat het debat, vrij naar Mitterrand, over van alles gaat behalve over het onderwerp van het referendum. Daarin schuilt ook het gevaar van de Brede Maatschappelijke Discussie. Niet de burger dient aan te geven 'Quo Vadis Europa', het is juist de taak van de politiek een samenhangende visie op (de toekomst van) Europa te formuleren. 'Daartoe [...] moet de nationale politiek in Nederland doen wat men zolang heeft nagelaten: Europese integratie inzet maken van het dagelijks partijpolitiek spel.'³

Dit boek weerspiegelt de maatschappelijke discussie die ten tijde van het raadgevend referendum plaatsvond. Diverse geïnterviewden verwoorden concrete onderwerpen, zoals de bestrijding van terrorisme, een terrein waarop de Unie in de toekomst tot nauwere samenwerking zou moeten komen ten behoeve van de waarborging van vrede en veiligheid; het gegeven dat veel landen sterker zijn dan één; de

toename van corruptie door de Oost-waartse uitbreiding; en het lidmaatschap van Turkije.

De vergelijking met de Verenigde Staten komt ook enkele malen ter sprake, waarbij geconstateerd wordt dat de Verenigde Staten en de Europese Unie zich niet laten vergelijken, terwijl de essentie van een verenigd Europa niet mag liggen in vorming van een sterk blok tegen de enige huidige wereldmogelijkheid.

Veel geïnterviewden benadrukken dat perceptie van waarden zich al op zeer jonge leeftijd ontwikkelt. Opvoeding en opleiding leveren een essentiële bijdrage bij de vorming van de visie van de Europese burger van de

toekomst. De interviews in dit boek, dat zich specifiek richt op het voortgezet onderwijs, leveren de achtergrond van de digitale leeromgeving van Codename Future, een populair interactief intranet voor scholieren. Hierin schuilt de kracht van dit boek: door *role models* aan het woord te laten over Europese waarden, wat die dan ook precies mogen zijn, wordt Europa in het onderwijs, Europa in de politiek en Europa in het dagelijks leven voor de volgende generatie wellicht de normaalste zaak van de wereld. Europa is immers best belangrijk!

Gera Arts & Rob Boudewijn

Noten

- 1 Niesco Dubbelboer, Farah Karimi & Boris van der Ham, 'Referendum over Europa was een succes', in: *de Volkskrant*, 9 juli 2005.
- 2 R. Boudewijn, 'Nee van vandaag stoelt op afkeer en wantrouwen', in: *Trouw*, 1 juni 2005.
- 3 Jan Rood, 'Wind gezaaid, storm geogost. Na het nee. Europa in analyse', in: *Socialisme & Democratie*, nr 6 (2005), blz. 20.

Gera Arts is studente Bestuurskunde aan de Universiteit Twente en was als stagiaire verbonden aan het Clingendael European Studies Programme (CESP). *Rob Boudewijn* is senior fellow van hetzelfde programma.

Uit de achterkamers van de EU

Ben van der Velden:

De Europese onmacht. Scènes uit de achterkamers.

Amsterdam: Meulenhoff; 2005; 288 blz.; 18,50 euro; ISBN: 90-290-7565-1

'De Europese onmacht kan de komende jaren alleen maar toenemen. Omdat een Europees democratisch bestuur ontbreekt, komen landen op voor wat zij als hun nationale belangen beschouwen. Als gevolg van de uitbreiding van de Europese Unie zijn er minder gemeenschappelijke belangen. De landen in het oosten zijn arm, de landen in het westen zijn rijk en de landen in het zuiden, die tot voor kort de enige arme waren, willen niet dat hun financiële steun vermindert. Een Europees buitenlands beleid bestaat niet. En hoeveel afspraken ook worden gemaakt, één Europese economische politiek is er ook niet. Sociaal beleid is een

zaak die de lidstaten angstvallig als nationaal domein bewaken. Europa is vooral dat geworden waartoe een aantal landen, met Groot-Brittannië voorop, het altijd wilden beperken: een vrijhandelsgebied.'

Met deze karakterisering sluit voormalig Europa-correspondent van *NRC Handelsblad*, Ben van der Velden, zijn boek *De Europese onmacht* af. Dat boek gaat in werkelijkheid overigens meer over de ondertitel: 'Scènes uit de achterkamers'. Van der Velden beschrijft aan de hand van zijn eigen door de jaren heen opgespaarde notities en waarnemingen de periode vanaf 1997 tot vorig jaar. Hij geeft een ontluisterend maar niettemin veelal wel toepasselijk beeld van de belabberde manier waarop de Europese Unie functioneert. Het Europees Parlement ('richt zich zelden op de echt belangrijke kwesties') en de Commissie moeten eraan geloven. De staatshoofden en regeringsleiders worden evenmin gespaard.

De 'scènes uit de achterkamers' zijn vaak rake typering van de talloze etentjes, interviews, gesprekken-off-the-record, briefings en persconferenties waarmee de EU-correspondent zijn dagen slijt. Van der Velden is een nieuwsgager. Hij krijgt bij de Europese Raad zelfs vanuit de toiletten telefoontjes van diplomaten. Met hun mobieltje proberen zij via de media de onderhandelingen in die Raad, zodra die niet naar hun zin verlopen, bij te sturen.

Van der Velden verhaalt over zijn sessies met de volgens hem onbenulige Commissievoorzitter Prodi 'met gesloten ogen op de bank liggend'. Over premier Kok, die de functie van Conventievoorzitter 'bijna voor het oprapen had', maar niet doorbeet. Over kanselier Kohl, 'die altijd openlijk sprak over mensen die gestraft moeten worden', zoals premier Lubbers. Over Kohls opvolger Schröder, die een halve kerststol oppeuzelt en dan een medewerker plotseling gebaat de rest weg te halen, 'want anders eet

ik alles op'. Over de Top van Biarritz (2000), die mislukt door het geschreeuw van de leiders van de grote landen tegen de 'kleintjes'. Over Van den Broek en Brittan, jarenlang twee aartsrivalen in de Europese Commissie en daarom naar verluidt 'een amusant explosief paar'. Over premier Berlusconi, die ... enzovoorts.

Nederland heeft in het genoemde tijdperk twee keer hoog spel gespeeld. En twee keer gewonnen. In 1999 veroverde het trio-Kok/Zalm/Van Aartsen in Berlijn wat genoemd werd de Zilvervloot. Via een uitgekiend onderhandelingsspel wisten zij een recordkorting van in totaal ruwweg tien miljard gulden op onze Europese contributie binnen te rijven. In 2002 weerstond premier Balkenende als debutant in Brussel alle collega's. Hij wees als enige het compromis af dat Schröder te voren in een Brussels hotel van Chirac had afgedwongen. Zo verkreeg Nederland te elfder ure de beoogde verdergaande bezuiniging op de landbouwbegroting. Het is curieus dat geen van deze acties ter sprake komt.¹

De vraag is natuurlijk *waarom* Europa zo onmachtig is. De auteur signaleert Jean Monnets befaamde voorspelling over een Europese Poli-

tieke Unie. Die zou door toenemende interdependentie geleidelijk aan vanzelf uit de economische integratie voortkomen. Daarvan is niets terechtgekomen, aldus Van der Veldens juiste conclusie. Maar waarom niet? Dat komt summier ter sprake in het slothoofdstuk.

De Europese landen hechten te veel aan hun soevereiniteit. Het nationale belang staat altijd en overal voorop. De EU-landen zien niet 'dat hun zelfstandigheid alleen maar versterkt kan worden door een Europese politieke integratie'.

Maar gaat deze stelling bijvoorbeeld voor Nederland op? In een Europese Politieke Unie (EPU) vind je Den Haag niet terug. Wij betekenen daarbinnen niks. Zeker niet nu de EU inmiddels al zes leden telt die véél groter zijn dan Nederland. Drie op de vier Europeanen wonen in de grote EU-landen. Is het dan onlogisch dat die de dienst uitmaken? Zie hoe ze al bezig zijn de Europese Centrale Bank te monopoliseren. De Commissie en de Europese Raad volgen daarna. Minister J. Luns counterde al in 1961 vooruitziend de EPU zodra de grote landen van destijds, Frankrijk en Duitsland, die officieel voorstelden.

Veertig jaar later hoopten sommigen (echter tevergeefs) dat met het ontstaan van 'euroland' de EPU nu alsnog wel moest volgen.

Is de Europese Unie daarom een onmachtige surrealistische schepping, zoals de auteur concludeert? Ja en nee. Politieke Unie is inderdaad een luchtkasteel. Maar is dat erg? Je mag verwachten dat de EU, vooral zoals zij vandaag marcheert, alle aangesloten volkeren zoveel mogelijk zichzelf laat blijven. Wellicht is dat op zich zelf wel een mooi einddoel. Zo'n 'Verenigd Europa' heeft vanuit die basis nog een hoop te doen en overleeft elk referendum.

Jan Werts

Noot

- 1 Zie Jan Werts, 'Agenda 2000. Hoe Paars stilletjes in Berlijn de "Zilvervloot" haalde', in: *Internationale Spectator*, september 1999, blz. 463-469; en 'Hoe Balkenende de Brusselse politiek bedwong', in: *Internationale Spectator*, september 2004, blz. 455-457.

Dr Jan Werts is zelfstandig EU-correspondent te Brussel.

Ambtenaren drukken stempel op Europese onderhandelingen

**Paul W. Meerts en Franz Cede (red.):
Negotiating European Union.**

New York: Palgrave Mac Millan, 2004; 261 blz.;
£ 55,-; ISBN: 0-4039-4161-0

Negotiating European Union bevat een serie opstellen waarin Europese onderhandelingen vanuit allerlei gezichtspunten worden belicht. De helft van de bijdragen is van de hand van Nederlandse auteurs. De redacteurs stellen in hun voorwoord

dat de Europese Unie in de bestaande literatuur nooit echt als een constant onderhandelingsproces is beschouwd en bestudeerd. De bundel biedt in dit opzicht echter naar verhouding weinig nieuwe inzichten en invalshoeken. Zo is het een gemiste kans dat niet méér aandacht is besteed aan onderhandelingen in en met het Europees Parlement. Door de uitbreiding van de co-decisieprocedure heeft deze instelling de afgelopen jaren veel meer te zeggen gekregen en hierover is nog

veel minder gepubliceerd dan over onderhandelingen in de Raad.

De toegevoegde waarde van deze bundel ligt dus niet zozeer in de nieuwe inzichten, maar vooral in de uitstekende analyse van de rol van de diverse spelers in het onderhandelingsproces in de Raad; Europese Commissie, Permanente Vertegenwoordigingen, nationale ambtenaren, Raadsvoorzitterschap en het in de literatuur vaak onderbelichte Raadssecretariaat. Daarnaast geeft het boek

een levendig beeld van het spel van onderhandelingen, waarbij termen als 'blokkerende minderheden', 'wisselgeld' en 'beperking van gezichtsverlies' aan de hand van concrete voorbeelden worden toegelicht.

Een rond het referendum over de Europese grondwet veel gehoorde klacht was dat in Brussel besluiten genomen worden door ambtenaren, zonder voldoende politieke en democratische controle. En het moet gezegd: lezing van deze bundel maakt inderdaad weer eens goed duidelijk hoe groot de rol van nationale en Europese ambtenaren is bij het voorbereiden en voeren van Europese onderhandelingen.

Hierbij verschillen de auteurs van mening over de vraag of de Europese besluitvorming in de loop der jaren 'politieker' of juist 'ambtelijker' is geworden. Zo meent *Rinus van Schendelen* dat de besluitvorming technischer is geworden en minder politiek, door de toename van de aan de Commissie gedelegeerde uitvoeringswetgeving, terwijl *Mendeltje van Keulen* juist de toegenomen politisering sinds de Europese akte van 1987 benadrukt. Het één sluit het ander overigens niet uit.

Behalve de ambtenaren speelt ook de Permanente Vertegenwoordiging (PV) een nauwelijks te onderschatten rol. De PV vormt een essentiële schakel tussen de onderhandelingen op ambtelijk en die op politiek niveau. De PV heeft een centrale rol bij de onderhandelingen en profiteert van de kennisvoorsprong die ze veelal op Den Haag heeft.

Een belangrijke voorwaarde voor het welslagen van onderhandelingen in Brussel is een goede nationale coördinatie van standpunten. *Mendeltje van Keulen* geeft een gedegen analyse van de manier waarop dat in Den Haag in zijn werk gaat. Het feit dat op steeds meer beleidsterreinen wordt samengewerkt, heeft de vanouds centrale rol van het ministerie van Buitenlandse Zaken verzwakt. Ministeries formuleren hun eigen

Europese standpunten en BuZa heeft alleen nog een rol bij de onderlinge afstemming tussen ministeries. Bij dit proces van nationale afstemming, zo constateert de auteur, zijn grote lidstaten veelal in het nadeel; zij hebben een te zware coördinatiestructuur, wat ten koste gaat van flexibiliteit, snelheid en heldere prioritering.

Verscheidene auteurs gaan in op de in de literatuur vaak onderbelicht gebleven rol van het Raadssecretariaat, het team van Europese ambtenaren dat de Raad bijstaat met advies en ondersteuning. Het Raadssecretariaat fungeert als het collectieve geheugen van de Raad en vormt, in tegenstelling tot de halfjaarlijks wisselende Raadsvoorzitterschappen, een constante factor. Zijn rol is groter dan men vaak aanneemt, door zijn kennisvoorsprong, beperkte personeelsverloop en reputatie van onafhankelijke en deskundige tussenpersoon. Volgens *Derek Beach* heeft het Raadssecretariaat ondanks deze vermeende onafhankelijkheid wel degelijk een eigen pro-integratie-agenda, met als doel meer beleidsterreinen aan de Europese besluitvorming toe te voegen, met behoud van een sterke rol voor de Raad.

Zeer lezenswaardig is de analyse die *Beach* vervolgens maakt van de rol van de Commissie en het Raadssecretariaat bij de onderhandelingen over Europese verdragwijzigingen in opeenvolgende Intergouvernementele Conferenties (IGC's). *Beach* constateert dat de invloed van het Raadssecretariaat bij deze onderhandelingen in de loop der jaren is gegroeid ten koste van de invloed van de Commissie. De verklaring is deels te vinden in het veranderende karakter van de besproken onderwerpen. In de jaren tachtig ging het om een groot aantal technische maatregelen ter verwezenlijking van de interne markt, daarna om zaken van 'hoge politiek', zoals buitenlands beleid. Vooral bij onderwerpen die zowel politiek gevoelig als 'technisch' complex

waren, wist het Raadssecretariaat een sleutelrol te spelen.

De rol van de Commissie is ook afgenomen doordat ze haar hand nogal eens heeft overspeeld, bijvoorbeeld door haar uitgesproken steun in 1991 voor de federalistische voorstellen van het Nederlands voorzitterschap, die nagenoeg alle lidstaten veel te vergingen en die leidden tot de beruchte 'Zwarte Maandag'. Overigens geldt ook voor het Raadssecretariaat dat een te duidelijk politiek profiel averechts werkt. Raadssecretariaat noch Commissie kan hierbij trouwens als een 'eenheid' beschouwd worden. Veel hangt af van invloedrijke personen binnen deze instellingen en hun contacten met andere onderhandelaars en met het voorzitterschap.

Enkele auteurs hebben gekeken naar onderhandelingstechnieken en factoren die het onderhandelingsresultaat bepalen. Zo ziet *Dorothee Heisenberg* de omvang van de lidstaat, een langdurig EU-lidmaatschap en een ervaren minister als belangrijke succesfactoren. *Leendert Jan Bal* wijst op het relatieve belang van een beleidsonderwerp voor een lidstaat. Zo hebben kleine lidstaten als Griekenland en Cyprus een bovengemiddelde invloed op de besluitvorming op maritiem gebied: ze steken hier vanwege hun nationale belangen veel tijd en expertise in.

Raadsonderhandelingen zijn sterk gericht op consensus; men laat het zelden op een stemming aankomen. Als er wél gestemd wordt, blijken grote lidstaten zich vaker van stemming te onthouden of tegen te stemmen dan kleine. Ook tijdens hun voorzitterschappen durven grote lidstaten meer hun eigen belangen voorop te zetten. *Dorothee Heisenberg* verbaast zich erover dat de voorstanders van gekwalificeerde-meerderheidsbesluitvorming zich beroepen op democratische principes; juist het in de Raad gebruikelijke streven naar consensus zorgt voor besluiten met een breed draagvlak

zonder echte verliezers. Wél onderkent ze dat deze consensusgerichte aanpak vaak weinig transparant is.

Hoewel er in de Raad weinig gestemd wordt, hangen de stemverhoudingen wel als een schaduw over de onderhandelingen. *Ole Elgström* noemt dit de 'shadow of the vote'. De deelnemers weten precies hoeveel lidstaten nodig zijn voor een meerderheid of voor een blokkerende minderheid. Het is de schone taak van het voorzitterschap lidstaten, al dan niet met kleine concessies, los te weken uit het nee-kamp, om zo de blokkerende minderheid te doen verdwijnen. Zeker kleine lidstaten staan niet graag alleen in hun verzet en maken hun verzet liever te gelde door zich te laten 'uitkopen'. Ook kan

het voorzitterschap bluffen door te constateren dat er een meerderheid is voor het voorstel, in de hoop dat de tegenstanders zich hierbij neerleggen.

De auteurs zijn betrekkelijk optimistisch over de gevolgen van de uitbreiding voor de besluitvaardigheid van de Unie. Zo stelt minister van buitenlandse zaken *Ben Bot* in zijn voorwoord dat de lidstaten beseffen dat ze zich in een Unie van 25 landen nog minder dan voorheen kunnen vastbijten in kleine eigen deelbelangen en dat men zich op de hoofdlijnen moet richten. Heisenberg geeft aan dat de waardering van de 'opbrengsten' van de onderhandelingen bovendien toeneemt als het aantal deelnemers stijgt. Ze illustreert dit 'netwerkeffect' aan de hand van het voorbeeld van een faxap-

paraat: de aanschaf hiervan wordt pas interessant als een grote groep erover beschikt. In een uitgebreide Unie zijn lidstaten dus extra gemotiveerd om resultaat te boeken. Ook Leendert Jan Bal relateert de vermeende traagheid van de Raad. Tijd is een belangrijke factor om draagvlak te kunnen krijgen voor nieuwe ideeën. Als dit draagvlak er eenmaal is, kan het heel snel gaan, zoals onder meer bleek uit de snelle reactie van de Europese wetgevingsmachine op terroristische aanslagen en natuurrampen.

Joep Boerboom

Drs J. Boerboom is werkzaam bij de Europese Commissie.

Het Turkije-debat in Europa: een vergelijkende analyse

Angelos Giannakopoulos & Konstadinos Maras (red.):

Die Türkei-Debatte in Europa. Ein Vergleich.

Wiesbaden: VS Verlag für Sozialwissenschaften, 2005; 242 blz.; 28,90 euro; ISBN: 3-531-14290-9

Deze bundel onder redactie van de in Duitsland werkende Grieken Giannakopoulos en Maras geeft het Europese Turkije-debat weer op drie niveaus: dat van regeringen, politieke partijen en publieke opinie. De argumenten vóór en tegen Turkse toetreding in oude en nieuwe lidstaten, in het Europees Parlement en in Turkije zelf passeren de revue. Zo leren wij dat Oostenrijkers moeite hebben met Turkije als EU-lidstaat, omdat de Turken tijdens het Osmaanse Rijk Wenen hebben belegerd. En dat de Poolse publieke opinie vrij positief is ten opzichte van Turkije, hoewel een Turks lidmaatschap een behoorlijke inkrimping zou betekenen voor de fondsen die Warschau vanuit Brussel ontvangt.

Doel van de vergelijkende analyse is het blootleggen van de oorzaken van de positieve dan wel negatieve houding ten opzichte van Turkije in de diverse lidstaten. Welke rol speelt de economische situatie in een land, hoe belangrijk zijn historische grieven, hoe overtuigend zijn de argumenten van de (in meerderheid positieve) nationale regeringen? Zijn er verschillen tussen de officiële regeringsstandpunten en het nationale partijpolitieke dan wel publieke debat? Luisteren regeringen wel naar de angsten of wensen van hun bevolking?

Lezing van de diverse bijdragen leert dat in vrijwel alle landen de bevolking bezorgdheid toont ten aanzien van de Turkse ambities – in campagnetijd gesteund of aangewakkerd door politieke partijen. Binnen het partijenspectrum is geen ondubbelzinnige lijn te trekken tussen voor- en tegenstanders. De traditionele links-rechts-indeling werkt slechts beperkt als het gaat om het voorspellen van het Turkije-standpunt.

Alleen in Duitsland en Frankrijk is het linkse kamp in meerderheid vóór en het rechtse eerder tegen Turkse toetreding. Tal van argumenten worden aangehaald bij het afwijzen van het land aan de Bosporus: Turkije is te arm en zal de EU te veel kosten; het land past in cultureel, religieus en politiek opzicht niet in de EU; het zou op grond van zijn demografisch gewicht te veel zeggenschap krijgen; de EU kan niet tegelijkertijd uitbreiden en verdiepen; de bevolking is huiverig voor nog meer Turkse migranten; en, ten slotte, toetreding van Turkije brengt de conflicthaarden in het Midden-Oosten te dichtbij.

Giannakopoulos en Maras laten ook zien dat voor nagenoeg elk argument een tegenargument te bedenken is. Zij gaan op dit niveau systematisch te werk. Wat echter ontbreekt is een analyse van hoe het komt dat diverse landen uiteenlopende argumenten hanteren, waarom en in welke situatie het ene punt sterker weegt dan het andere. Waarom spelen economische

problemen in Nederland wél een rol in de opvatting dat Turkije beter niet in de EU kan worden opgenomen en in Duitsland niet? Waarom zijn de nieuwe lidstaten in meerderheid vóór Turkije, hoewel Turkse toetreding ten koste zou gaan van de aanzienlijke geldstromen die nu naar Warschau, Praag en Boedapest gaan? Kun je een top-drie van afwegingen identificeren op basis waarvan 'de burger' in het algemeen beslist over het al dan niet steunen van Turkse toetreding? Is bijvoorbeeld het bedreigd zien van de eigen veiligheid, van werk en van identiteit zo'n universele top-drie? En wie of wat bepaalt of de bevolking Turks lidmaatschap interpreteert als bedreiging binnen deze persoonlijke sferen? Wanneer slagen

regeringen erin andere argumenten 'aan de man' te brengen? Hoeveel macht hebben opiniemakers?

Een dergelijke vertaalslag stelt beleidsmakers in staat in te spelen op veranderingen in de context die de afwegingen van de kiezers zou kunnen bepalen. De Europese identiteitscrisis na het Franse en Nederlandse 'néé' in het referendum over de Europese grondwet kán een reden zijn voor het toenemen van 'anti-Turkije'-sentimenten in de publieke opinie. Evengoed kunnen de Europeanen gevoelig zijn voor het argument van sterkere samenwerking in Europa, inclusief het 'islamitische' Turkije, in de strijd tegen het terrorisme, dat met 'Londen' weer is opgerukt in de Europese huiskamers.

Misschien gaat deze analyse de mogelijkheden van deze bundel te boven. In de afzonderlijke bijdragen worden wel degelijk interpretaties geboden over het 'waarom' van bepaalde trends in de nationale publieke en partij-politieke discussie. Wellicht hebben Giannakopoulos en Maras al een vervolg op het oog: 'Die türkischen Beitrittchancen nach dem Verfassungsdebakel. Prozesse öffentlicher Meinungsfindung im europäischen Vergleich'.

Ute Seela

Ute Seela is verbonden aan het Clingendael Diplomatic Studies Programme (CDSP).

Nog geen geruststelling over transatlantische kloof

Sebastian Reyn:

Allies or Aliens. George W. Bush and the Transatlantic Crisis in Historical Perspective.

Den Haag: Netherlands Atlantic Association (Atlantische Commissie), 2004; 240 blz.; 17,50 euro; ISBN: 90-73329-15-9

In zijn inmiddels beroemde, voor sommigen beruchte, toespraak bij de herdenking van de Japanse capitulatie van augustus 1945, verklaarde minister van Buitenlandse Zaken B.R. Bot onlangs dat Nederland met zijn trage aanvaarding van de Indonesische onafhankelijkheid 'aan de verkeerde kant van de geschiedenis' was komen te staan. Zestig jaar na dato kon deze moeilijke kogel pas door de kerk, en dat terwijl ons land toch geldt als 'Europees nuchter'.

Voor Amerikanen, stelt Sebastian Reyn in zijn weldoordachte studie over de Amerikaans-Europese relatie in historisch perspectief, zou zo'n erkenning van eigen falen, vroeg of laat, nog veel lastiger zijn. Hun rooskleurig beeld van de rol die zij in de wereld

spelen, maakt het bijna vanzelfsprekend dat de Verenigde Staten altijd aan de goede kant van de geschiedenis staan. Waar buitenlandse politiek in Europese ogen een kwestie is van blijven tobben in een duurzaam onvolmaakte wereld, ziet de Amerikaan zijn land louter het heil brengen waaraan behoefte is. President Bush wil voor de lange termijn vrede stichten, niets minder, en zo een historische opdracht vervullen. Dat is wel een paar grote offers waard. Helaas kunnen de Europeanen niet inzien dat de kost voor de baat uitgaat, maar dat is – in zijn visie – hun probleem.

Reyn geeft een genuanceerd beeld van de historische ontwikkeling en schuwt op een bewonderenswaardige manier clichés. Hij benadrukt dat de spanningen tussen Europa en Amerika niet van recente datum zijn. Al vanaf hun ontstaan hadden de Verenigde Staten een zekere aversie tegen de oude wereld en hielden zich zoveel mogelijk verre van conflicten. Alleen als het niet anders kon, omdat anders hun eigen bestaan

werd bedreigd, mengden zij zich in de wereldpolitiek en pakten dan op z'n Amerikaans door.

In 1917 diende zo'n situatie zich aan. Met tegenzin en eerst onder voorbehoud namen de Verenigde Staten deel aan een oorlog die 'hun oorlog niet was'. De strijd was toen snel gestreden, maar echte toenadering tussen Europa en Washington bleef mede door de mislukking van 'Versailles' uit. Zelfs ten tijde van de Koude Oorlog, die doorgaat voor het hoogtij van de goede betrekkingen, pakten zich boven Atlantis regelmatig donkere wolken samen (de Suez-crisis is een voorbeeld).

Kortom, wat zich na de aanslagen van september 2001 aan wederzijdse ergernissen heeft voorgedaan, wijkt in wezen niet sterk af van veel oudere problemen. Dat de toon thans scherper is dan vroeger, valt te verklaren uit tamelijk unieke factoren. Amerika is nog nooit eerder op zo'n confronterende manier aangevallen, het karakter van Bush persoonlijk – zijn op het arrogante af unilateralistische

inslag – verergert de zaak en Europa's slagvaardigheid is door allerlei omstandigheden gering.

Dit alles gecombineerd vraagt helaas om boze woorden over en weer, maar we dienen, zegt Reyn, te beseffen dat Bush niet alleen veel Europeanen tegen zich heeft ingenomen. Ook zijn eigen land heeft hij gepolariseerd. In zoverre is er, naar het lijkt, minder sprake van een crisis in de Atlantische wereld dan van botsende concepten van internationale politiek, die aan beide zijden van de oceaan hun aanhangers en verdedigers hebben.

Toch slaagt Reyn er niet helemaal in de huidige problemen (om het woord 'crisis' maar te vermijden) weg te relativiseren. Misschien wel tegen zijn bedoeling in, toont hij aan dat een historische analyse van twee eeuwen Atlantische betrekkingen nog geen antwoord geeft op alle vragen. Ook een eeuw geleden domineerden conservatieve Republikeinen de buitenlandse politiek van de Verenigde Staten, ook toen zat er een eigenzinnig man in het Witte Huis, ook toen speelden commerciële belangen een grote rol, ook toen stonden Amerika en Europa in menig opzicht tegenover elkaar en was het verwijt van arrogantie niet van de lucht. Maar het feit dat die controverse in de Eerste Wereldoorlog grotendeels, zij het tijdelijk, werd bedwongen dank zij de redding van Europa door Amerikaanse interventie, houdt nog

geen belofte in van een even gelukkige afloop in onze dagen.

Op de wereld van nu is veel lastiger een peil te trekken. Niemand weet of Europa en de Verenigde Staten zich de luxe van een woordenstrijd, zoals thans gaande is, kunnen veroorloven, zoals het ook moeilijk te beoordelen is of de huidige bijna-crisis (of toch crisis?) niet in feite veel dieper gaat dan een woordenstrijd. Alle westerse samenlevingen delen zelf immers ook in de malaise. De culturele en sociale cohesie is steeds verder te zoeken. Over een breed front ontbreekt het aan geloofwaardig leiderschap en morele legitimatie.

Op zich zelf boeiende en degelijke hoofdstukken in dit boek over Hobbes en Locke, de jeffersoniaanse en de hamiltoniaanse traditie en de manieren waarop al deze wijzen van denken zich in het Amerikaans buitenlands beleid laten gelden, verschaffen wel herkenning en inzicht, maar per saldo toch geen geruststelling. Het is nuttig opnieuw te beseffen dat de geschiedenis in allerlei vormen pleegt terug te keren. We weten echter ook dat de geschiedenis de geniepige eigenschap heeft zich op vaak doorslaggevende punten juist niet precies te herhalen, en de grote vraag welke punten dat deze keer zullen zijn, krijgt langzamerhand een existentieel karakter.

Uiteindelijk komt ook Reyn met een krachtig pleidooi voor een offensief

om Europa en de Verenigde Staten weer enigszins op één lijn te brengen. Daartoe moeten beide partijen concessies doen en zich van hun betere kanten laten zien. Amerika moet een beetje meer Venus worden (wat het vroeger, met zijn afkeer van Europese 'oorlogszucht', ook was) en Europa iets meer Mars. Zowel hier als daar moeten beleidsmakers zich bezinnen op de oorzaken van de onvrede jegens elkaar. Wordt het anti-Europese denken in de Verenigde Staten (even oud en even sterk als het Europese anti-americanisme) niet gevoed door riskante vooroordelen? Brengt Europa voldoende begrip op voor wat Amerika drijft? Het wordt tijd dat de Amerikanen weer oog krijgen voor de zegeningen van multilaterale politiek (via de Verenigde Naties en andere gremia). De Europeanen dienen zich serieuzer dan tot nu toe af te vragen in wat voor wereld zij zouden leven als er geen Amerikaanse macht bestond, als tegenwicht tegen de chaos. Reyn ontwikkelt hier allerlei verstandige gedachten. Het is te hopen dat zijn boek de lezers krijgt die het verdient.

Doeko Bosscher

Dr D.F.J. Bosscher is hoogleraar eigentijdse geschiedenis aan de Rijksuniversiteit Groningen.

Nederland door de buitenlandse caleidoscoop

Pieter van Os (red.):

Nederland op scherp. Buitenlandse beschouwingen over een stuurloos land.

Amsterdam: Bert Bakker, 2005; 253 blz.; 14,95 euro; ISBN: 90-351-2799-4

Paul Wouters:

België-Nederland. Verschil moet er zijn.

Rotterdam: Lemniscaat, 2005; 168 blz.; 12,95 euro; ISBN: 90-5637-696-9

Hoe trekt een klein land de aandacht in de internationale pers? In 1992 stelde Christian Chartier nuchter vast: 'Nederland bestaat in het buitenland alleen bij tussenpauzes.' Soms heeft het even recht op een bijrol op het podium van het wereldtheater. Soms is er even belangstelling, maar vervolgens 'keert Nederland snel op

zijn plaats terug als klein, soms grappig, vaak onbeduidend landje. Het is oneerlijk, maar niet anders,' aldus de oud-correspondent van *Le Monde*.'

Sinds eind 2001 staat Nederland vrijwel onafgebroken in de kijker. De opkomst van Fortuyn, zijn dood, alsmede de moord op Theo van Gogh trokken de aandacht van journalisten

van alle continenten.² Pieter van Os, redacteur van *De Groene Amsterdammer*, ging eind 2004 op zoek en vond honderden berichten, reportages en commentaren. Van Os besloot een selectie te maken uit de berichtenstroom. In *Nederland op scherp* bundelde hij 23 korte en lange stukken, waarvan er drie speciaal voor deze bundel werden geschreven. De artikelen zijn niet alleen afkomstig van journalisten uit de ons omringende landen, maar ook van auteurs uit de Verenigde Staten, Egypte en Libanon. In hoeverre de selectie representatief is, legt Van Os niet uit. Het resultaat heeft een caleidoscopisch karakter gekregen. De meeste analyses zijn genuanceerd, al zitten er bizarre verhalen bij, zoals een serieus bedoeld artikel over de media-aandacht voor de echtheid van de boezem van soapster Georgina Verbaan. Volgens *Rossijskaja Gazeta* zou alle ophef hierover slechts een manipulatie zijn van 'spindoctors' om de aandacht af te leiden van de spanningen tussen christenen en moslims.

De 'schuivende patronen' van Nederlands internationale imago, waarvan Van Os in zijn inleiding spreekt, worden niet 'scherp' in beeld gebracht. Dat kan ook haast niet. Want hoe zou men het imago van vóór 2001 moeten omschrijven? Tulpen, molens en kaas? Zeker, maar ook uiteenlopende zaken als de erfenis van de Gouden Eeuw en de meer recente maatschappelijke experimenten horen daarbij, hoe verschillend men in het buitenland ook mag aankijken tegen zaken als homohuwelijk en drugsbeleid.

De verzamelde beschouwingen geven evenmin een ondubbelzinnig oordeel over de politieke en sociale crisis. Sommige auteurs behandelen de recente spanningen als een louter Nederlands verschijnsel. Daarbij komen uiteenlopende zaken aan bod, zoals de nationale consensuscultuur, het grote aantal WAO'ers en het groeiende ongenoegen over de kleine

criminaliteit. Andere auteurs menen dat sprake is van een internationaal verschijnsel. Zoals Ian Buruma in zijn mooie 'Brief uit Amsterdam': 'Theo van Gogh was een Nederlander en werd vermoord door een Nederlander, en toch is het geen Nederlands verhaal, maar een drama dat vanuit het Midden-Oosten naar het hart van Europa is getransplanteerd. [...] De integratie van moslims heeft in Nederland niet meer gefaald dan elders, maar het land was mogelijk minder goed voorbereid op de heilige oorlog.' (blz. 170)

Hoe verschillend van inhoud en kwaliteit de geselecteerde artikelen ook mogen zijn, *Nederland op scherp* biedt een fraaie staalkaart van recente internationale beschouwingen over Nederland. De aandacht zal ongetwijfeld – zoals Christian Chartier aangaf – tijdelijk zijn.

Wie echter wél bestendig in Nederland geïnteresseerd lijken, zijn de Belgen. Het boek van de Vlaamse organisatie-adviseur Paul Wouters is daar een mooi voorbeeld van. Wouters werkt ruim twintig jaar in Nederland. Hij vond dat het tijd was zijn gedachten over de cultuurverschillen tussen de twee buurlanden op papier te zetten. *België-Nederland* is een leesbaar boek geworden, speels en vol zelfspot. De auteur was in het begin bijvoorbeeld verrast over de directe en uitvoerige manier van communiceren van Nederlanders. Een Belg heeft volgens hem daarentegen vaak aan een half woord genoeg. 'De eeuwenlange strijd tegen het water heeft in de communicatie van de Nederlander niet het raffinement gebracht dat de Belg overhield aan zijn eeuwenlange strijd tegen menselijke overmacht.' Ook de manier van werken verschilt. Wouters kon er maar moeilijk aan wennen dat zijn Nederlandse werkgevers vóór zij aan het werk gaan gedetailleerde beleidsplannen en risico-analyses verwachten. Belgen zijn 'bricoleurs', knutselaars, en beginnen liever meteen aan een klus en handelen dan naar bevind van zaken. *En passant* voorziet

de auteur allerlei gemeenplaatsen van kanttekeningen. Zo moet de legendarische Nederlandse gierigheid volgens hem worden genuanceerd. Belgen besteden inderdaad gemiddeld tweemaal zoveel geld aan hun vakanties, maar daar staat tegenover dat Nederlanders vaker op reis gaan. Het is dus eerder een kwestie van prioriteiten dan van gierigheid.

Wouters wilde geen politieke analyse geven. Toch komen de recente woelingen in Nederland hier en daar aan bod. Dan toont de auteur zich optimistisch. De waan van de dag zal volgens hem verdwijnen. Het poldermodel is geen recente uitvinding. Het zou hem dan ook verbazen wanneer deze stijl van conflictbeheersing zou sneuvelen onder het kabinet-Balkenende.

Een onderwerp dat Wouters met de mantel der liefde bedekt, is de manier waarop vanuit Nederland naar België wordt gekeken. Hier en daar komt de lezer een vooroordeel tegen. Zo gaan Nederlanders die de auteur ontmoet er niet alleen steevast van uit dat hij 'bourgonisch' van aard is; ook krijgt hij na een lezing vaak als enig commentaar te horen: 'wat spreekt u toch beeldend.' Maar verder dan een kort ironisch commentaar gaat Wouters niet. Intussen lijkt het er wel degelijk op dat de belangstelling voor België in Nederland geringer is dan *vice versa*. Is het slechts toeval dat Van Os' bundel helemaal geen beschouwingen van Belgische auteurs bevat?

J.W.L. Brouwer

Noten

- 1 Christian Chartier, *Het verdriet van Nederland. Een Fransman stoeit met de Hollandse ziel*, Amsterdam, 1992, blz. 110.
- 2 Zie ook vijf artikelen in het aprilnummer van dit blad over het afbrokkelend imago van Nederland [eindred.].

Dr J.W.L. Brouwer werkt als onderzoeker op het Centrum voor Parlementaire Geschiedenis in Nijmegen.